
7. Alternatieve samenlevingsvormen in het sociale zekerheidsrecht van enkele andere landen

G. Heerma van Voss

7.1. Inleiding

In dit hoofdstuk zal worden onderzocht hoe de positie van alternatieve samenlevingsvormen is geregeld in het sociale zekerheidsrecht van België, Groot-Brittannië, West-Duitsland en Zweden. De eerste drie landen zijn gekozen op grond van hun naburige ligging en de verwachting dat hier vergelijkbare regelingen gelden met een soortgelijke problematiek. Zweden is onderzocht omdat hier aan de problematiek van het ongehuwd samenwonen door de wetgever al langer aandacht wordt geschonken.

Eerst wordt per land een overzicht gegeven van de positie van ongehuwd samenwonenden in de sociale zekerheid en de begrippen en criteria die in het betreffende land worden gehanteerd om ongehuwd samenwonenden te onderscheiden van alleenstaanden.

Ten slotte zullen enkele algemene conclusies worden getrokken.

A. België¹

7.2. Regelingen voor alternatieve samenlevingsvormen

Samenwonenden buiten huwelijk worden in België met samenwonende gehuwden gelijk behandeld in een groot aantal regelingen, te weten:

- a. de ziektekostenvergoeding;
- b. de invaliditeitsverzekering ('personen ten laste');
- c. de werkloosheidsuitkering ('gezinshoofd');
- d. de kinderbijslag;
- e. de bijzondere wezenbijslag;
- f. de gewaarborgde gezinsbijslag;
- g. het bestaansminimum;
- h. de tegemoetkoming aan minder-validen;

1. De informatie over België is in belangrijke mate ontleend aan W. van Eeckhoutte, *Het personen- en familierechtelijk statuut in het sociale-zekerheidsrecht*, diss. Gent 1985, Antwerpen 1986, blz. 332-361.

- i. de regeling voor de uitbetaling van achterstallige betalingen bij overlijden van de gerechtigde in verschillende regelingen.

Geen gelijke behandeling kent de Belgische wetgeving ten aanzien van:

- j. de uitkeringen voor arbeidsongevallen en beroepsziekten;
- k. de rustpensioenen;
- l. de overlevingspensioenen en
- m. het gewaarborgd bejaardeninkomen.

De gelijke behandeling van de samenwonenden met gehuwden levert een recht op voor de ongehuwd samenwonenden in de regeling van de ziektekostenvergoeding. Voorts hebben zij een beperkt recht op achterstallige betalingen bij overlijden van de gerechtigde.

In bepaalde gevallen is de regeling voor samenwonenden *ongunstiger* dan voor gehuwden: in geval van arbeidsongevallen en beroepsziekten of overlijden van de gerechtigde krijgt de samenwonende partner geen uitkering, noch een pensioen tegen gezinsbedrag.

In de rustpensioenregeling en de regeling van het gewaarborgd bejaardeninkomen is het samenwonen *voordeliger* dan het gehuwd zijn, hetgeen volgens de literatuur het concubinaat dan ook in de hand werkt. Amendementen die beoogden te bereiken dat een weduwe die ging samenwonen haar weduwnuitkering verloor zijn steeds gestrand in kamer en senaat.

Zowel voor- als nadelig zijn de overige regelingen (gezinsbijslagregeling). Zowel wanneer het huwelijk een voordeel oplevert als wanneer het een nadeel oplevert wordt dit uitgebreid tot samenwonenden.

Enigszins voordelig is de regeling van het bestaansminimum, omdat daarin slechts in geval van samenwonen rekening wordt gehouden met een gedeelte van de bestaansmiddelen van de partner.

7.3. Begrippen

De gehanteerde begrippen lopen per regeling sterk uiteen, vooral om historische redenen.

Zo komen voor:

- de niet beloonde persoon die zich bezighoudt met het huishouden (a en b);
- de persoon van het andere geslacht met wie men samenwoont (c);
- de persoon van het andere geslacht met wie men een huishouden vormt (d, e, f en h);
- feitelijk gezin (g) en
- de persoon met wie de gerechtigde leeft (i en j).

Een verwijzing naar sexuele relaties ontbreekt in theorie. Van Eeckhoutte noemt als adagium: 'L'octroi des allocations sociales ne peut dépendre de la chaleur du lit', al is niet duidelijk of dit in de praktijk altijd wordt toegepast. In theorie wordt steeds aangeknoopt bij sociaal-economische omstandigheden.

Sommige omschrijvingen beogen ook ruimer te zijn dan het concubinaat. In sommige gevallen is een afhankelijkheidsrelatie voorwaarde. Voor zover verwezen wordt naar personen 'van het andere geslacht' en uitzondering wordt gemaakt voor bloed- en aanverwanten komt het wel meer bij het concubinaat in de buurt.

Bij de bepaling van het begrip feitelijk gezin in de regeling van het bestaansminimum neemt de rechtsleer drie criteria aan, te weten:

- a. het voeren van een gemeenschappelijke huishouding;
- b. duurzaamheid van de samenleving en
- c. in de laatste plaats het bestaan van een affectieve relatie.

Onenigheid bestaat over de vraag of de beoordeling van het bestaan van een feitelijk gezin voor de rechtbank kan worden aangevochten, doch in de praktijk gebeurt dit wel.

Met de uitdrukkingen 'een huishouden vormen' en 'samenwonen' in de regeling van de gezinsbijslag wordt bedoeld op het concubinaat en niet op materiële samenwoning zoals van huurders, pensioengasten e.d. Zij veronderstellen een financiële afhankelijkheid.² Samenwonen levert volgens de rechtsleer een vermoeden op van het vormen van een huishouden. Dit vermoeden mag met alle rechtsmiddelen worden weerlegd. De betrokkene kan aantonen dat er geen sprake is van een huishouden, bijvoorbeeld in het geval van de werkgever die samenwoont met zijn vrouwelijke dienstbode of de voogd die samenwoont met zijn vrouwelijke pupil.

Ten slotte verdient nog vermelding hoe bepaalde gevallen van samenloop van rechten zijn geregeld.

In de regelingen voor uitbetaling van achterstallige uitkeringen bij overlijden van de gerechtigde komt de samenwonende na de echtgenoot met wie de gerechtigde leefde resp. de kinderen met wie de gerechtigde leefde op de derde plaats, gevolgd door de persoon die in de verpleegkosten tegemoet kwam en de persoon die de begrafeniskosten heeft betaald. De samenwonende heeft dus meer rechten dan de echtgenote van wie gescheiden wordt geleefd.

Kan een persoon in de ziektekostenregeling aanspraak maken op verscheidene hoedanigheden als persoon ten laste, dan dient de inschrijving te gebeuren in de volgorde: als echtgenoot, als kind, als ascendent en als niet beloonde huishouder of huishoudster. Volgens de Raad van State³ is het voorrang geven aan de echtgenote boven de huishoudster in deze regeling niet in strijd met het gelijkheidsbeginsel.

In het ontwerp Wetboek voor Sociale Zekerheid van de daartoe ingestelde Koninklijke Commissie is aan het onderwerp niet veel aandacht gegeven. Slechts wordt opgemerkt, dat in art. 400 het huwelijk met ongehuwd samenleven gelijk is gesteld.⁴

2. Werkrechterraad in beroep Antwerpen 13 maart 1962, *TSR* 1962, 138.

3. RvS 21 april 1970, *JTT* 1970, 122.

4. Herman Deleeck e.a., *Koninklijke Commissie Sociale Zekerheid*, Antwerpen 1986, blz. 20. Anders: het ontwerp wetboek van het instituut voor sociaal zekerheidsrecht K.U. Leuven uit 1978 (art. 21).

B. Groot-Brittannië⁵

7.4. Regelingen voor alternatieve samenlevingsvormen

Het aantal ongehuwd samenwonenden is in Groot-Brittannië niet zo groot.⁶ Pas sinds 1975 is de gehuwde vrouw volgens de National Insurance Act 1946 volledig individueel gerechtigd.

Sindsdien bestaan nog slechts de volgende verschillen tussen gehuwden en ongehuwden:

- a. uitkeringen aan weduwen en weduwnaars komen alleen toe aan gehuwden;
- b. bij pensioenen voor ouderdom, weduwschap en invaliditeit ontvangt alleen de gehuwde partner uitkering op basis van premiebetaling door de echtgenoot;
- c. toeslagen voor afhankelijke personen gelden alleen voor gehuwden, tenzij de ongehuwde partner kinderen van de uitkeringsgerechtigde verzorgt. Tot 1975 was de term voor zo iemand 'housekeeper', tegenwoordig 'child carer'. Het samenwonen is hier geen voorwaarde, ook een seksuele relatie is niet vereist;⁷
- d. de gescheiden echtgenote heeft recht op bijdrage kredietfaciliteiten als blijkt dat zij onvoldoende premies heeft afgedragen;
- e. het recht op weduwenduitkering eindigt als de weduwe hertrouwt.⁸

De laatste regeling is binnen het sociale verzekeringsstelsel de enige plaats waar de wet ook ongehuwd samenwonenden noemt. Het recht op weduwenduitkering wordt namelijk geschorst gedurende de periode dat 'she and a man to whom she is not married are living together as husband and wife'.⁹

Bij de niet uit premies gefinancierde uitkeringen speelt het huwelijk geen noemenswaardige rol. Tot voor kort konden gehuwde vrouwen geen aanspraak maken op zgn. 'invalid care allowances', voor de verzorging van gehandicapte personen. Het Hof van Justitie van de EG verklaarde dit in strijd met de 3e EG-richtlijn.¹⁰ Hierdoor werd tegelijkertijd een onderscheid tussen gehuwd en ongehuwd samenwonenden opgeheven.

Een onderscheid geldt voorts nog bij enkele toeslagen voor afhankelijke personen in deze sector, waarbij hetzelfde geldt als is vermeld ten aanzien van de betreffende regelingen in de sociale verzekeringen (hierboven onder c).

Geheel anders ligt een en ander bij de uitkeringen waarbij een *middelen toets*

5. Het overzicht van Groot-Brittannië is grotendeels ontleent aan G.J. Vonk, 'De positie van gehuwden en ongehuwd samenwonenden in het Britse sociale zekerheidsrecht', E. Bolij e.a. 'Over het onderbelichte, de vrouw in het beroep vroeger en nu', Tilburg 1988, blz. 132-144.
6. In 1980 bedroeg het percentage samenwonende vrouwen slechts 3% van het totaal aantal ongehuwde vrouwen. In Frankrijk bedroeg dit percentage 5, in Zweden en Denemarken 8; D.A. Freeman en C. Lyon, *Cohabitation without marriage - an essay in law and social policy*, Aldershot 1983, preface VI.
7. Ogus/Barendt, *The law of social security*, London 1982, blz. 369-370.
8. Social Security Act 1975, sections 24², 25³ en 26³.
9. Social Security (miscellaneous provisions) Act 1977, sections 14⁷ en 22² en 4.
10. HvJEG 24 juni 1986, zaak 150/85 (Drake), RSV 1987, 240.

wordt toegepast, met name de bijstand ('income support'). Hier wordt niet zozeer naar het huwelijk gekeken alswel naar het voeren van een gemeenschappelijke huishouding. Al of niet gehuwd samenwonenden worden beschouwd als een 'assessment unit' waarbinnen inkomsten en vermogens van beide partners bij elkaar worden geteld.¹¹ Dit heet de 'cohabitation rule'. Dezelfde principes gelden bij het zogenaamde 'family credit scheme' een uitkering voor laag betaalde werkende families met kinderen, waarbij ook een middelentoets plaatsvindt. Het Britse sociale zekerheidsrecht werkt in het algemeen in het voordeel van gehuwden. Parry beschrijft de situatie als één van 'kop jij wint, munt ik verlies':¹² de voordelen van het huwelijk worden niet toegekend aan ongehuwd samenwonenden, de nadelen wel. In het sociale verzekeringsstelsel vallen de aparte regelingen voor gehuwden in het algemeen voordelig voor hen uit. Alleen voordeliger voor samenwonenden is het feit dat de weduwnuitkering bij samenwonen slechts wordt geschorst en bij hertrouwen wordt beëindigd, zodat het recht na echtscheiding niet herleeft, maar na verbreking van de samenleving wel. In de andere regelingen waar het huwelijk een rol speelt, te weten de uitkeringen met een inkomenstoets, vindt wel gelijke behandeling plaats, maar deze levert voornamelijk kortingen op voor de samenwonenden, tenzij zij een afhankelijke partner onderhouden.

Deze situatie lijkt te berusten op een grote consensus. Volgens een in 1976 verschenen rapport van de (inmiddels opgeheven) 'Supplementary Benefit Commission' zou afschaffing van de cohabitation rule gehuwde partners in een *nadeliger* positie brengen dan ongehuwden en dit zou te zeer indruisen tegen de publieke opinie.¹³

7.5. Begrippen

Op verschillende plaatsen in het sociale zekerheidsrecht wordt het begrip *cohabitation* in min of meer gelijklopende termen omschreven als een man en vrouw die samenleven 'as husband and wife'.¹⁴ Daarmee zijn samenwonende nauwe familieleden en homoseksuelen uitgesloten.¹⁵

In de jurisprudentie en de uitvoeringspraktijk zijn voorts de volgende criteria ontwikkeld:¹⁶

1. Het voeren van een gemeenschappelijke huishouding.

Dit is het belangrijkste aspect van cohabitation. Niet iedere gemeenschappelijke huishouding leidt echter tot cohabitation: dat is bijvoorbeeld niet het

11. De uitkering voor alleenstaanden volgens deze regeling is sinds april 1988 50% van die van een gezin. Het onderzoek naar samenwonen is sindsdien minder belangrijk, al blijft het spelen gezien het feit dat ook de middelen van de partner worden getoetst.

12. Martin L. Parry, *Cohabitation*, London 1981, blz. 52.

13. Supplementary Benefit Commission, *Living together as husband and wife*, 1976. Geciteerd bij Ogus/Barendt, *a.w.*, blz. 382 en Parry, *a.w.*, blz. 42.

14. Bijv. Social Security (miscellaneous provisions) Act 1977, sections 14⁷, 22² en 4; Social Security Act 1986, section 20¹¹ (c).

15. Parry, *a.w.*, blz. 8 en 43.

16. Ontleend aan Ogus/Barendt en Parry, beiden *a.w.*.

geval bij een gemeenschappelijke huishouding van huurder en verhuurder of van werkgever en dienstbode. In dergelijke gevallen zal men ook andere criteria in beschouwing nemen.

2. Sexuele relatie tussen de partners.

Dit aspect is niet van doorslaggevende betekenis, maar kan wel een rol spelen. Een sexuele relatie wordt beschouwd als een normaal element van een huwelijk. In de meeste gevallen is bewijs van het bestaan van een sexuele relatie niet vereist, omdat deze wordt afgeleid uit de omstandigheden waaronder partners leven. Overigens leidt ook een duidelijk bewijs van het ontbreken van een sexuele relatie tot het niet aannemen van cohabitation ¹⁷.

3. De duur van de periode van samenwonen.

Als de relatie duurzaam is levert dat een aanwijzing voor cohabitation op. Er is echter geen duidelijke minimumduur. In ieder concreet geval wordt de duur van de relatie afzonderlijk beoordeeld.

4. Financiële regelingen tussen de partners.

Financiële afhankelijkheid tussen partners kan een rol spelen. Dit houdt echter niet in dat er slechts sprake kan zijn van cohabitation als één van de partners de andere financieel onderhoudt. Aan de andere kant sluit financiële onafhankelijkheid cohabitation ook niet uit.

5. Publieke erkenning.

Als twee partners publiekelijk bekend staan als samenwonend en als de vrouw de achternaam van de man aanneemt wordt cohabitation altijd aangenomen.

6. Kinderen.

Het gezamenlijk hebben en opvoeden van eigen kinderen is een belangrijke aanwijzing voor het bestaan van cohabitation.

Het is duidelijk dat het onderzoek naar cohabitation vaak extra onderzoek in de privé-sfeer met zich zal brengen. De procedures voor het verzamelen van de benodigde gegevens voor het vaststellen van het recht op uitkering zijn niet wettelijk geregeld. Wel zijn een aantal richtlijnen uitgevaardigd door de DHSS, die de cohabitationzaken met extra waarborgen omgeven. Als bij de aanvraag voor income support onduidelijkheid bestaat over de vraag of een persoon samenwoont, dan wordt de behandeling van de zaak overgedragen aan een speciale ambtenaar van de buitendienst, wiens taak het is de relevante regels aan de uitkeringsgerechtigde uit te leggen en de benodigde gegevens te verzamelen. De uiteindelijke beslissing over het recht op uitkering in cohabitationzaken wordt genomen door een 'senior officer' van de DHSS. De beslissing moet worden gemotiveerd en de belanghebbende moet worden geattendeerd op beroepsmogelijkheden. Als men de aanvrager ervan verdenkt onjuiste gegevens te verstrekken of informatie achter te houden dan kan op last van een regionaal DHSS-kantoor een speciaal onderzoek worden uitgevoerd. Bij een dergelijk onderzoek kunnen ook bureaus worden ondervraagd en kunnen huizen worden geobserveerd.

17. Voor dit laatste: Harry Calvert, *Social Security Law*, 2nd. ed., London 1978, blz. 414.

Tegen het oordeel van de DHSS over de leefvorm staat geen beroep open, maar wel kan dit aan de orde komen in het kader van een beroepsprocedure tegen een nadelige beslissing ten aanzien van de uitkering. In het algemeen geldt ten aanzien van cohabitation een omgekeerde bewijslast, waarbij de belanghebbende zelf moet bewijzen dat er ondanks de beoordeling van de DHSS *geen* sprake is van cohabitation.

C. Bondsrepubliek Duitsland¹⁸

7.6. Regelingen voor alternatieve samenlevingsvormen

Oorspronkelijk was in de BRD wettelijk alleen een gelijke behandeling van ongehuwd samenwonenden geregeld in de bijstandsregeling (par. 122 Bundessozialhilfegesetz, BSHG). Personen die in 'eheähnliche Gemeinschaft' leven mogen volgens deze bepaling niet beter worden behandeld dan gehuwden. Als rechtvaardiging voor deze bepaling werd beschouwd het subsidiariteitsbeginsel (art. 2 BSHG). De bijstandsregeling gaat uit van de feitelijke behoefte van de uitkeringsgerechtigde.

In 1984 heeft de Bundesverfassungsgericht echter ook uitgesproken dat het in strijd zou zijn met de door de Grondwet gewaarborgde bijzondere bescherming van het huwelijk (art. 6 GG), indien bij de behoeftegiheidstoets in de werklozenhulp (Arbeitslosenhilfe, AFG) de partners van een 'eheähnlicher Gemeinschaft' zouden worden bevoordeeld boven niet gescheiden levende echtgenoten.¹⁹ Sindsdien heeft de wetgever deze gelijke behandeling ook met zoveel woorden in art. 137, lid 2a AFG opgenomen.

Een aparte regeling voor bloed- en aanverwanten is te vinden in art. 16 BSHG. Een aanvrager die met bloed- of aanverwanten in een zogenaamde Haushaltsgemeinschaft leeft, wordt vermoed door dezen te worden onderhouden, voor zover dat gelet op hun inkomen en vermogen mag worden verwacht. Van een Haushaltsgemeinschaft is sprake als de genoemde personen een woon- en huishouden gezamenlijk voeren. Het vermoeden is weerlegbaar en aan de weerlegging mogen niet al te zware eisen worden gesteld. Zo heeft het Bundesverfassungsgericht (FEVS, 25, 274) bepaald dat een beroep van het uitvoeringsorgaan op het vermoeden van art. 16 niet mag leiden tot het uiteenvallen van de Haushaltsgemeinschaft.

Ontvangt de hulpbehoevende geen ondersteuning van de verwanten dan dient het uitvoeringsorgaan hulp tot levensonderhoud te verschaffen.

Op dezelfde wijze wordt bij de bepaling van het Wohngeld (te vergelijken met onze huursubsidie) rekening gehouden met ongehuwd samenwonenden (art.

18. De informatie over dit land is grotendeels ontleend aan Siegfried de Witt/Johann-Friedrich Huffmann, *Nichteheliche Lebensgemeinschaft*, 2. Auflage, München 1986 en J.L.M. Schell, *De middelentoets in het nationale sociale zekerheidsrecht, Bondsrepubliek Duitsland*, rapport in het kader van het COSZ-onderzoek naar de middelentoets, Tilburg 1987, blz. 34 e.v.

19. Beschluss van 10 juli 1984, BVerfGE 67, 168.

18, tweede lid, onder 2 WoGG), op grond van de jurisprudentie die bevoordeling van samenwonenden boven gehuwden in strijd acht met art. 6 GG.²⁰

De gelijke behandeling geldt niet voor de Studiefinanciering (Ausbildungsförderung). Dit wordt gerechtvaardigd geacht gezien het feit dat deze regeling minder het subsidiariteitskarakter heeft van de bijstand, de werklozenhulp en de woonsubsidie.²¹ Zij geldt ook niet voor de kinderbijslag (Kindergeld) en voor het zogenaamde Erziehungsgeld (opvoedingsuitkering). In het laatste geval heeft de wetgever uitdrukkelijk afgezien van uitbreiding van de inkomensstoets naar partners in een ongehuwd samenwonenverband. Partners in een dergelijk samenwonenverband hebben immers geen civielrechtelijke onderhoudsverplichting ten opzichte van elkaar en zijn derhalve in staat op elk gewenst moment de financiële bijdrage aan het samenwonenverband op te zeggen. Degene die zich gesteld ziet voor de keuze tussen het verrichten van werkzaamheden en het verzorgen en opvoeden van een kind, heeft in een dergelijk geval slechts zekerheid omtrent zijn eigen inkomen, niet omtrent dat van zijn partner. De genoemde keuze moet vooraf en voor een langere periode worden gemaakt; over die periode moet zekerheid bestaan omtrent de wettelijke aanspraken. De regering ziet als verschil met de bijstand en de woonsubsidie dat in die wetten met een wijziging in de persoonlijke omstandigheden te allen tijde rekening kan worden gehouden.

Eenmaal is een gerechtelijke uitspraak gedaan dat een aspirant die een persoon in zijn woning op grond van een zedelijke verplichting onderhoud en onderdak verschaft een aanspraak heeft op aspirantgehuwdentoeslag volgens art. 62, 1, nr. 3b BBesG.²²

Volgens deze regeling ontvangen die aspiranten de toeslag die in hun woning een andere persoon niet slechts tijdelijk onderhoud en onderdak verschaffen, omdat zij wettelijk of zedelijk daartoe verplicht zijn. Het gerecht nam een zedelijke onderhoudsplicht aan omdat de partner geen toereikende regelmatige inkomsten had. Daarbij kon het niet aankomen op de persoonlijke opvatting van de aspirant, maar veeleer op de vraag of een redelijk, verstandig mens onderhoud zou verschaffen of dat de omgeving dit ongeacht de ontbrekende wettelijke onderhoudsplicht van hem verwachtte. In hoger beroep werd de beslissing vernietigd, omdat een zedelijke plicht tot verschaffing van onderhoud niet zou bestaan.²³ Het voornaamste argument hiervoor was, dat een samenwoning buiten huwelijk niet op een zedelijke verplichting berust, maar op een vrij wilsbesluit, dat ook weer vrij veranderd kan worden. Hierbij wordt overigens in de literatuur wel de vraag gesteld of zo'n zedelijke plicht niet kan ontstaan als bij een langdurig samenwonen de ene partner het beroep opgeeft om het huishouden te voeren of de kinderen te verzorgen.²⁴

De betaling van achterstallige uitkering bij het overlijden van de uitkeringsgerechtigde geschiedt volgens art. 56 SGB-AT achtereenvolgens aan de echtge-

20. BVerwG, Urteil van 21 mei 1980, ZfSH 1980, 374.

21. De Witt/Huffmann, *a.w.*, blz. 153.

22. VG Berlin 15 januari 1980, NJW 1980, 1589.

23. OVG Berlin 28 april 1981, ZMR 1981, 278; BVerwG 2 augustus 1982, NJW 1982, 2885.

24. Vgl. De Witt/Huffmann, *a.w.*, blz. 148.

noot, de kinderen, de ouders resp. de samenwonende met wie een gezamenlijke huishouding werd gevoerd of die door de overledene wezenlijk werd onderhouden.

Kinderen die buiten huwelijk worden geboren, doch die door de vader zijn erkend, hebben dezelfde sociaalrechtelijke aanspraken als kinderen uit huwelijk, hetgeen betekent dat zij van de vader afgeleide aanspraken hebben op familie-hulp volgens de wettelijke ziekteverzekering (art. 205 RVO), en kinderbijslagen volgens de wettelijke ongevallenverzekering (art. 583 RVO) en de wettelijke pensioenverzekeringen (art. 1262 RVO, 39 AVG, 60 RKG).

De partner uit een samenwoonverband heeft naar de heersende opvattingen geen recht op een weduwnaars- of weduwenpensioen. Een uitzondering geldt voor zogenaamde 'hinkende huwelijken', dat wil zeggen huwelijken die naar buitenlands recht geldig zijn gesloten, maar door het West-Duitse recht niet erkend worden. De rechtspraak heeft dit bepaald op grond van art. 6 GG.

7.7. Begrippen

De betekenis van het begrip *eheähnliche Gemeinschaft* is door de wetgever niet uitgewerkt. De jurisprudentie acht bepalend de aanwezigheid van een *Wohn- und Wirtschaftsgemeinschaft*.²⁵ Van belang is verder niet de aanwezigheid van een zedelijke verplichting om in elkaars onderhoud te voorzien, net zo min als het bestaan van seksuele contacten.²⁶ Beslissend is of de betrokkenen als gehuwden 'aus einem Topf wirtschaften'.²⁷ Het blijkt echter dat het hiervoor niet noodzakelijk is dat er sprake is van een gemeenschappelijke kas, van een gezamenlijke aanschaf van alle voor de vervulling van de levensbehoeften dienende goederen, van het gemeenschappelijk dragen van alle uitgaven, van het beschikken van de ene partner over de rekening van de ander of van het bestaan van slechts één hoofdhuurder.²⁸ De regeling wordt weer niet toegepast op broers en zusters, omdat bij hen van een huwelijk geen sprake kan zijn.²⁹ Volgens art. 18 WoGG wordt een *Wohn- und Wirtschaftsgemeinschaft* vermoed indien de aanvrager en de andere personen woonruimte gemeenschappelijk bewonen.³⁰ De *Wohn- und Wirtschaftsgemeinschaft* kan bestaan tussen een man en een vrouw ('*eheähnliche Gemeinschaft*'), maar ook tussen personen van gelijk geslacht en bij samenwoonverbanden van meer dan twee personen. Het bestaan van zedelijke of seksuele relaties is niet van belang. Doorslaggevend is of de betrokkenen 'aus einem Topf wirtschaften'. Van dat laatste is volgens de

25. BVerwGE 15, 306. Dit begrip komt ook voor in art. 18 WoGG.

26. Dit kan wel een indicatie opleveren voor het bestaan van een *eheähnliche Gemeinschaft*, BVerwGE 52, 11.

27. BVerwGE 15, 306.

28. BVerwGE, FamRZ 1977, 392.

29. Volgens Deutscher Verein für öffentliche und private Fürsorge, Gutachten VI, nr 306, art. 122.

30. Volgens nr. 18.22 WoGVwV is van een gemeenschappelijke bewoning van woonruimte in deze zin geen sprake, wanneer niet-familieleden eigen kamers hebben en enkel bijruimtes gezamenlijk gebruiken. Ten aanzien van familieleden gelden dus weer andere eisen.

rechter sprake, wanneer de betrokkenen de inrichting van de gemeenschappelijke woning uitsluitend dan wel overwegend gezamenlijk betalen.³¹

D. Zweden³²

7.8. Regelingen voor alternatieve samenlevingsvormen

Zweden kent al langer dan de hierboven genoemde landen een wettelijke regeling van het ongehuwd samenwonen. In 1974 is het huwelijks- en echtscheidingsrecht er aanmerkelijk vereenvoudigd en zijn ook enige vermogensrechtelijke regels voor het concubinaat gegeven. De verschillen tussen huwelijk en concubinaat zijn daardoor zeer gering geworden.

Gelijke behandeling van gehuwd en ongehuwd samenwonenden in het sociale zekerheidsrecht komt voor in het ouderdomspensioen. Twee ouderen die gaan samenwonen ontvangen niet tweemaal het alleenstaandenpensioen maar eenmaal het gehuwdenpensioen, totdat de samenleving wordt verbroken. De weduwe van een overleden man, ontvangt ook een basispensioen. De extra pensioenuitkering voor weduwen wordt echter niet toegekend aan de weduwe uit een concubinaat. Wel ontvangt zij een weduwenuitkering als zij weduwe wordt beneden de ouderdomspensioengerechtigde leeftijd (67 jaar) en boven de minimumleeftijd van 36 jaar. Ook dit recht vervalt bij hertrouwen of samenwonen. Wordt de nieuwe samenleving (in of buiten echt) verbroken binnen vijf jaar, dan herleven de oude pensioenrechten.

In de ongevallenverzekering is voorzien in een lijfrente voor iedere nabestaande van de man, die kostwinner is en door een bedrijfsongeval om het leven is gekomen (art. 20 Lagen om Yrkesskadeförsäkring).

In de huurbijslag zijn gehuwden en samenwonenden ook gelijk gesteld. Dit kan een voordeel zijn, omdat een gezin een hogere uitkering kan krijgen dan een alleenstaande. Aangezien een middelentoets plaatsvindt waarbij voor de bepaling van de behoefte aan huurbijslag de inkomens bij elkaar worden opgeteld, is dit voor de samenwonenden die beiden over een eigen inkomen beschikken minder aantrekkelijk. Beter gesitueerde samenwonenden trachten hun samenwoning daarom wel geheim te houden.

Ook in de studiefinanciering bestaat een gelijkstelling tussen gehuwd en ongehuwd samenwonenden.

31. BVerwG 20 januari 1977, BVerWGE 52, 11.

32. De gegevens voor dit onderdeel zijn ontleend aan A.M. van de Wiel, *Samenleven buiten huwelijk*, preadvies Nederlandse Vereniging voor Rechtsvergelijking no. 16, Deventer 1974, blz. 19; Anders Agell, *The Swedish legislation on marriage and cohabitation – a journey without a destination*, in: Folke Schmidt (ed.), *Scandinavian Studies in Law 1980*, Vol. 24, Stockholm 1980, blz. 11-48; id., *Freedom of law and relationship; the Swedish experience*, in: W.C.J. Robert/J.M.A. Waaijer (red.), *Relatievrijheid en recht*, Deventer 1983, blz. 336-348; id., *Cohabitation without Marriage in Swedish Law*, in: John M. Eekelaar/Stanford N. Katz, *Marriage and Cohabitation in Contemporary Societies*, Toronto 1980, blz. 245-257.

7.9. Begrippen

In Zweden had het begrip ongehuwd samenwonen in de sociale zekerheidswetgeving oorspronkelijk een andere vorm dan in Nederland en de hiervoor behandelde landen. In het sociale zekerheidsrecht (en het belastingrecht) werkt men al geruime tijd met de formule dat de samenwonenden hetzij vroeger met elkaar gehuwd zijn geweest, hetzij gemeenschappelijke kinderen hebben of hebben gehad.³³ In zulke gevallen acht de wetgever voldoende sprake van een gezinsverband om zulke concubinaten over het algemeen met op een huwelijk gebaseerde gezinnen gelijk te stellen.

Alleen de lijfrente in de ongevallenverzekering kent van oudsher een ruimer begrip nabestaande. De enige eisen die hier worden gesteld zijn het gedurende een geruime tijd samenleven met degene die overleden is, in of buiten echt en ongeacht de vraag of er kinderen zijn. De lijfrente wordt ook toegekend aan de verloofde van de overledene als zij van hem een kind heeft, heeft gehad of zal gaan krijgen, ook zonder dat er van samenleving sprake is geweest.

De laatste jaren is echter een ontwikkeling naar een ruimer begrip ook in de overige wetgeving op gang gekomen. Criteria zijn dan dat het samenwonen 'duurzaam' is of 'vergelijkbaar met het huwelijk'. In de huurbijslag is het criterium nu dat man en vrouw samenleven onder omstandigheden die vergelijkbaar zijn met het huwelijk en dat zij een gemeenschappelijke huishouding voeren.

7.10. Conclusies

In alle onderzochte landen is een ontwikkeling gaande waarbij in toenemende mate samenwonenden gelijk worden behandeld met gehuwden. De reden voor deze gelijke behandeling is vooral het tegengaan van bevoordeling van ongehuwd samenwonenden boven gehuwden. In alle landen zijn er echter ook gebieden die nog nadrukkelijk worden uitgezonderd van deze gelijke behandeling. Opvallend is ook dat de problemen met het vinden van criteria om een samenlevingsverband te definiëren in de onderzochte landen even groot zijn als in Nederland. Steeds blijkt het moeilijke punt, dat een vergelijking wordt beoogd met het huwelijk, doch moet worden geconcretiseerd met behulp van functionele begrippen als 'gemeenschappelijke huishouding' en 'leefgemeenschap'. De invulling van deze termen blijkt steeds tot praktische moeilijkheden te leiden, die zowel inbreuk op de privacy met zich brengen als uitzonderingen voor bepaalde groepen, zoals familieleden, die vanuit de functionele benadering die men zegt voor te staan weer niet te verdedigen zijn. Of men een sexuele relatie nu meer (Groot-Brittannië) of minder (België en West-Duitsland) in beschouwing neemt blijkt overigens voor deze problematiek nog van ondergeschikt belang. De oorspronkelijke Zweedse benadering heeft als voordeel dat gewerkt wordt met harde criteria, die geen nader onderzoek in de privé-sfeer vereisen. Kennelijk levert dit echter weer zoveel rechtsongelijkheid op, dat ook dit uitgangspunt langzaam verlaten wordt.

33. Bij de studiefinanciering wordt alleen de laatste eis gesteld.